

Demokratiske processer og relationer

– unges deltagelse i en institutionel kontekst

Maja Müller,
Ph.d. Lektor, Institut for sociologi og socialt arbejde, Aalborg Universitet,
majam@socsci.aau.dk

Sarah Westh,
Cand. Soc., Studielektor, Institut for sociologi og socialt arbejde, Aalborg Universitet,
sawe@socsci.aau.dk

Mette Rømer,
Ph.d., Lektor, Institut for sociologi og socialt arbejde, Aalborg Universitet,
romer@socsci.aau.dk

Resumé

At arbejde med demokratiske processer i det sociale arbejde med udsatte borgere er en dilemmafyldt opgave. For hvordan skaber man demokratiske rum, der både engagerer marginaliserede unge og samtidig lever op til demokratiske værdier og målsætninger? Gennem et kvalitativt studie på et kombineret forsorgshjem og botilbud for unge voksne i alderen 18-35, analyserer vi personalets arbejde med demokrati og deltagelse, samt de unges oplevelser heraf. Analysen illustrerer, hvordan deltagelse antager forskellige former, både direkte og repræsentativt, afhængigt af de unges udfordringer. Her bliver personalets relationsarbejde, tilgængelighed og opmærksomhed på de unges individuelle forudsætninger for at deltage, betydningsfulde forhold for den demokratiske kvalitet.

Nøgleord: demokratiske processer, deltagelse, borgerinddragelse, udsathed, unge, institutionel kontekst

Abstract: Democratic processes and relations in social work with young people

To work with democratic processes in social work with vulnerable citizens is a dilemma-filled task. How do you create democratic spaces that both engage marginalized youth and uphold democratic values and goals? Based on a qualitative study at a combined shelter and residential facility for young adults aged 18-35, this paper analyzes how staff work with democracy and participation, as well as how these processes are experienced by the young residents. The analysis illustrates that participation takes multiple forms, both direct and representative, depending on the challenges faced by the youth. Here, the staff's relationship work, accessibility and attention to the young people's individual conditions for participation become important factors for democratic quality.

Keywords: democracy, citizen involvement, responsiveness, vulnerability, youth

Artiklen kan findes på
<https://tidsskrift.dk/FPPU>
DOI: 10.7146/fppu.v9i2.160999

Indledning

Demokratiske processer i form af deltagelse og borgerinddragelse er centrale værdier og målsætninger i det sociale arbejde med grupper i udsatte positioner. I institutionelle kontekster, såsom døgntilbud, opholds- og bosteder, omfatter demokratiske processer ofte inddragelse og deltagelse af beboere i *kollektive* demokratiske rum med mulighed for indflydelse på tilrettelæggelsen, organiseringen og leveringen af den sociale indsats. Trods velmenende intentioner viser forskning, at det er vanskeligt at omsætte idealerne om deltagelse og inddragelse i praksis. Dette fordi det ofte kræver forudsætninger at deltage, og at deltagelsesrummene er iværksat og planlagt af personalet med udgangspunkt i normative forventninger til deltagelse (Jensen m.fl. 2024; Steno, 2021, Müller 2021). Fra både den internationale og danske forskning fremgår det desuden, at bestemte minoritets- eller aldersgrupper ofte ikke deltager i demokratiske processer (Michels & Graf, 2010; Beresford 2013; Steno, 2024), heller ikke i institutionelle kontekster (Bruselius-Jensen & Nielsen, 2020; Jensen m.fl. 2024; Steno, 2021; Steno og Hauge, 2024).

Den eksisterende forskning påpeger, at det kræver ressourcer at deltage i demokratiske processer i form af tid, viden og relationelle færdigheder. Muligheden for både at blive hørt og at deltage kan således afhænge af, at borgerne har den rette konstellation af social, kulturel og lingvistisk kapital, og at borgerne har kompetencer til at indgå i demokratiske processer. Her bliver personalets rammesætning og facilitering væsentlig, og afspejler en magt-dimension, der handler om, hvem der har indflydelse på planlægningen og dermed "bestemmer", hvem der indgår i processen, herunder hvilke inklusions- og eksklusionsmekanismer, der er på spil. Når vi fx arbejder med borgere i udsatte positioner, ved vi, at de mest marginaliserede ofte risikerer primært at blive betragtet som målgruppe for aktiviteter, snarere end som reelle deltagere i dem (Fallov, 2013).

Af denne grund er det relevant at undersøge, hvilke forhold og tilgange, der kan være med til at fremme demokratiske inddragelsesprocesser i forhold til unge voksne, som lever et liv på kanten af samfundet. Spørgsmålet er, hvordan personalet i institutionelle kontekster arbejder med demokratiske processer og deltagelse i forhold til denne målgruppe, og hvordan disse processer og deltagelsesrum opleves af målgruppen.

Formålet med denne artikel er at belyse inddragelse og deltagelse af unge voksne på Birkehjemmet, som er et kombineret forsorgshjem og botilbud drevet af en større dansk NGO¹. Birkehjemmet tilbyder midlertidige ophold til unge voksne i alderen 18-35, som er reelt eller funktionelt hjemløse og/eller har sociale, psykiatriske, psykiske og/eller misbrugsrelaterede problematikker. Med afsæt i de unges voksne og personalets oplevelser af demokratiske processer på Birkehjemmet,

er artiklens formål at belyse, hvilke forhold, der er betydningsfulde for inddragelsen af unge voksne i udsatte positioner i demokratiske processer i en institutionel kontekst. Artiklen diskuterer desuden, hvordan den *levede deltagelse*, forstået som de berørtes egne erfaringer med deltagelse (Gustavsson 2004), kan styrkes i denne kontekst.

Deltagelse og demokratiske processer

I denne artikel kobles muligheder for deltagelse og demokratiske processer som to dimensioner, der forudsætter hinanden, således at hvis en person ikke har de kompetencer det kræver for at deltage i fælles processer på institutionen, må dette anses som udtryk for udemokratiske processer i den institutionelle kontekst. Beresford (2013) belyser fx hvorvidt kørestolsbrugere har adgang til at stemme anonymt til valg og taler for en opmærksomhed på *Inclusive involvement* og vigtigheden af lige adgang for deltagelse for alle – særligt for marginaliserede grupper, som i forvejen er i risiko for social eksklusion (Beresford, 2013).

Deltagelse er et bredt begreb, der kan beskrive at personen både er til stede og aktivt involveret i sociale fællesskaber. Deltagelse forudsætter både personlige egenskaber og omgivelsesfaktorer, som understøtter at personen kan og vil involvere sig og deltage aktivt. Deltagelse rummer både et makro- og mikroperspektiv. I et makroperspektiv handler deltagelse om at sikre – i denne sammenhæng – unge marginaliserede beboere indflydelse på samfundsmæssigt niveau og skabe tilgængelighed og adgang til arenaer, som ellers ikke er let tilgængelige, samt at nedbryde de barrierer, der er for deltagelse. Men deltagelse kan også forstås i et mikroperspektiv, der handler om, hvordan den enkelte beboer i sit hverdagsliv har mulighed for at være aktivt deltagende i forskellige sammenhænge, at interagere med andre mennesker og indgå i hverdagens aktiviteter (Rasmussen, 2023). I fx handicapforskningen refereres der til den "*levede deltagelse*" med fokus på de berørtes egne erfaringer med deltagelse, og der argumenteres for, at denne dimension er underbelyst i forskningen, ligesom der argumenteres for et fokus på, hvordan fagprofessionelle kan understøtte øgede deltagelsesmuligheder i dagligdagssituationer (Gustavsson, 2014; Rasmussen, 2023). I denne artikel sættes fokus på de unge beboeres "*levede deltagelse*" i demokratiske processer, som understøttes og faciliteres af fagprofessionelle.

Demokratiske processer indebærer overordnet set, at magten og beslutningsprocesserne er åbne, inkluderende og baseret på folkelig deltagelse. Demokrati handler grundlæggende om, at folket selv skal vælge, hvordan det skal styres. Dette kan forstås som, at den enkelte har størst mulig indflydelse på eget liv, og at der er institutioner, som gør det muligt, at alle interesser frit kan komme til orde på en ligeværdig måde med henblik på at etablere løsninger (Aage 1984). Overordnet set kan der skelnes mellem to former for demokrati: Det direkte demokrati, hvor beboerne har direkte indflydelse på, hvad de skal spise

til aftensmad, ved fx at stemme om det. Dertil er det repræsentative demokrati, hvor beboerne vælger nogle andre beboere eller personale til at bestemme og tage beslutninger på deres vegne. Tidligere har der i forbindelse med opblomstringen af sociale bevægelser i 1960'erne og i det sociale arbejde været fokus på deltagelsesdemokratiet, hvor borgerinddragelse og direkte deltagelse i beslutningsprocesser var et mål i sig selv, og som blev anset for den centrale kvalitet i demokratiet. På denne måde var der fokus på bottom-up tilgange og en tænkning om, at jo flere der deltager des bedre, er det for demokratiet (Hansen, 2010). Vi er ikke uenige i denne tilgang, men ønsker at udfolde demokratiforståelsen, og anskuer i denne artikel derfor demokratiske processer ud fra Tortzens (2019) fokus på demokratisk kvalitet, hvor kvaliteten og værdien af demokratiske processer kan måles ud fra, hvorvidt alle har lige adgang til, og mulighed for, ligeværdig deltagelse og ansvar. Tortzen fremhæver tre dimensioner i forståelsen af den demokratiske kvalitet, som er udviklet af en gruppe belgiske forskere (Verschuere et al., 2018): *Inklusion, empowerment og lige adgang*. Her bliver det fx væsentligt, hvem der deltager; hvem er inde og hvem er ude? – det handler om demokratisk inklusion og eksklusion. En refleksion kan her være, hvordan man i en institutionel kontekst sikrer lige adgang eller ikke udelukker beboere med psykiske lidelser eller sociale problematikker, som har svært ved at deltage i sociale sammenhænge i demokratiske processer? Her peger de belgiske forskere på tre vilkår, som er betydningsfulde for kvaliteten: Medarbejdere der understøtter borgernes deltagelse aktivt, borgere med kompetencer og/eller udvikling af borgernes kompetence til at deltage, samt en sag, borgere oplever som væsentlig (Tortzen, 2019: 117-118).

I følgende analyse vil vi med ovenstående begrebsafklaringer belyse både de unge beboeres levede deltagelse, samt hvorledes medarbejderne arbejder med og understøtter deltagelse og demokratiske processer.

Metode

Artiklen har afsæt i det europæiske Horizon-projekt RESPONSIVE¹ som kvalitativt undersøger, hvordan man kan styrke lydhørheden og responsiviteten i sociale indsatser på tværs af seks europæiske lande indenfor fire forskellige indsatsområder i socialt arbejde på udsatteområdet, herunder blandt andet udsatte unge (se <https://responsive-europe.eu/>). Det er projektets antagelse, at udsatte borgers stemmer hidtil har haft en begrænset vægt og indflydelse i udviklingen og

gennemførelsen af sociale indsatser, hvilket risikerer at underminere demokratiet, tilliden, deltagelsen og effektiviteten i det sociale arbejdes støtte til udsatte borgergrupper. Projektet undersøger oplevelser af lydhørhed og responsivitet på forskellige niveauer og institutionelle kontekster (se Müller m.fl. 2024), hvor vi i nærværende artikel afgrænser os til de unges og personalets erfaringer med demokratiske processer på Birkehjemmet.

Personalets perspektiv bygger på data fra to fokusgruppeinterviews med hhv. syv medarbejdere og tre mellemledere samt fra observation af diverse aktiviteter i Birkehjemmet. I interviewene var der fokus på deres erfaringer med metoder og rutiner, samt faglige fokus på at inddrage borgernes input – både i deres daglige praksis og i udviklingen af det sociale arbejde. Brugerperspektivet inddrages i form af data fra syv individuelle interviews, observationer og fremtidsværksted (se Jungk & Müllert, 1989) med en række unge voksne, som på daværende tidspunkt opholdt sig i Birkehjemmet. De unge bidrager med fortællinger om et børne- og ungdomsliv præget af mangeartede udfordringer og sociale problemer, hvor de har bevæget sig ind og ud af forskellige institutionelle kontekster og sociale indsatser. Det er sårbare fortællinger, hvor temaer som svigt og mistillid er gennemgående, og som giver et indblik i, hvordan de unges møder med fagprofessionelle kan have afgørende betydning for deres muligheder for deltagelse. De kvalitative data er indsamlet i projektperioden august 2023 – december 2024. Birkehjemmet og samtlige deltagere er anonymiseret efter gældende etiske retningslinjer – se Müller m.fl. (2024) for uddybelse af den forskningsmetodiske tilgang.

Medarbejdernes perspektiv på demokratiske processer

I Birkehjemmet arbejder medarbejderne ud fra klare værdimæssige holdninger, der referer til den overordnede organisation, som de er en del af. Her fremgår det bl.a. i organisationens nedskrevne strategi at; "Alle mennesker er lige meget værd og har krav på respekt og værdighed". Birkehjemmets værdigrundlag bygger på, at der er håb for alle mennesker, håb om forandringer. Lederen af organisationen formulerer det enkelte menneskes værdi som deres særlige fokus, og advokerer for, at det er særligt det at blive mødt med den værdi, som man som menneske har, der udgør deres værdigrundlag. En værdi, som personalet ikke alene ønsker at fremhæve, men som de arbejder med at omsætte til faglig praksis(11).

I Birkehjemmet eksisterer der flere forskellige rutiner, der har fokus på at inddrage de unges perspektiver på demokratisk vis i Birkehjemmets aktiviteter og hverdag. Her fremhæves:

- Det ugentlige husmøde, hvor beboerne kan komme med dagsordenpunkter, ideer til madplan, og melde sig til ugens praktiske opgaver, fx madlavning, rengøring.

1 RESPONSIVE projektet med titlen 'Increasing responsiveness to citizen voice in social services across Europe' er finansieret af Den Europæiske Union, projektnummer 101095200. Synspunkter og holdninger, der kommer til udtryk, er udelukkende forfatterens/forfatternes og er ikke nødvendigvis udtryk for Den Europæiske Unions eller Det Europæiske Forvaltningsorgan for Uddannelse og Kulturs (EACEA) officielle holdning. Hverken den Europæiske Union eller EACEA kan holdes ansvarlig herfor.

- Ugentlig fællestime med forskellige emner, der kan optage de unge. Emnerne bestemmes både af personalet og af beboerne.
- Mulighed for at komme med forslag til særlige aktiviteter i forbindelse med ferier og weekender.

Udover inddragelse i rutiner omkring deltagelse i hverdagslivets aktiviteter, er der også underliggende rutiner, hvor personalet viderebringer input fra beboerne til organisationen. For eksempel via en husdagbog med fokus på overlevering af beboernes ønsker el.lign. Desuden drøftes beboernes input på personalemøder. En sidste rutine eller mulighed for at komme med input, som personalet nævner, er, at beboerne altid kan komme til én af personalet personligt, hvilket de unge ofte benytter. Dette er muligt, fordi der kun er tolv beboere i huset og personalet ofte er tilgængeligt.

Ifølge personalet er det primært de uformelle kanaler – som samtaler med køkkenassistenten under madlavning, med personalet før, under og efter aftensmaden, med pedellen under praktiske opgaver, med sundhedspersonalet under medicinindtagning eller under en walk and talk – som de unge benytter til at komme med input og udtrykke ønsker. Det er således oftest på enkeltmands-hånd og under praktiske opgaver, snarere end i fælles fora eller under de formelle møder, at de unge bidrager med input. Hermed kan det tolkes, at personalet viderebringer de unges ønsker og holdninger og dermed agerer som budbringere for dem. En medarbejder fortæller fx, at de til beboer- eller husmøder kan opleve, at en ung ikke siger noget, men bagefter kommer til personalet med et ønske eller kommentar:

"Det vil sige, når de sidder i et beboermøde, der sidder de jo, hvad skal man sige, i sofaen, i hesteko, ikke? Og nå, har du noget at tilføje, ja. Det har man så ikke, fordi det har man måske ikke lyst til. Og så er det, at de går til os individuelt, ikke?" (MA2).

Hermed "repræsenterer" medarbejderen den unge og kompenserer på denne måde for, når de unge ikke har overskud eller ressourcer til at deltage i de direkte demokratiske og kollektive processer og rum, der opstilles i huset.

I det følgende dykker vi ned i, hvilke forhold og udfordringer, der ifølge personalet, er forbundet med denne målgruppes deltagelse, eller mangel på samme, i de forskellige fælles fora for demokratiske processer, som praktiseres på Birkehjemmet.

Udfordringer i forbindelse med deltagelse og fællesskab

Såvel personalets udsagn som vores egne observationer peger på, at deltagelsen i husmøder og i fællestimer er meget svingende. Det gælder både i forhold til antallet af deltagere, samt hvordan og hvor aktive deltagerne er. Til et af de husmøder, som vi deltog i, var en del

beboere til stede, hvilket indikerer en vis repræsentation. Dette er dog ikke ensbetydende med, at mødet er udtryk for høj demokratiske kvalitet, hvilket følgende observation belyser:

Mandag aften kl. 18.00 deltog jeg i det ugentlige husmøde. Husmødet ligger i forlængelse af deres aftensmad. 8-10 deltagere var til stede inkl. to personer og jeg. Husmødet startede meget uformelt mens de unge spiste. Aftensmad er tag-selv bord, så de unge kom og gik lidt undervejs.

Personalet startede husmødet med at fortælle om dagsordenen, som primært omhandlede praktiske opgaver; at få uddelegeret madplanen og hvad der er på programmet i ugen. Det var tydeligt, at det mere var personalets møde end de unges. Der var informationer, der skulle gives og en madplan, der skulle laves. Styring og indhold var bestemt af personalet. De unge deltog aktivt og var hurtige til at melde sig på madplanen, og på den måde virkede de involveret og engageret. Et par enkelte måtte spørges direkte: Vil du tage mandag? Der var stor åbenhed omkring at få det til at gå op – hvis én ikke kunne mandag fordi de skulle til læge el.lign. En sagde han gerne ville lave mad fredag, for der havde hans datter fødselsdag og det kunne adspredde ham fra at fokusere på det. Efter madplanen blev der talt lidt om ugens aktiviteter og til sidst spurgt om der var nogen, der havde noget de ville tilføje. En sagde lidt henkastet, at rengøringen ikke var optimal, og der blev opfordret til, at folk nok godt selv vidste hvem der ikke gjorde godt nok rent efter sig. Efter en halv times tid var mødet hævet

Observationen af husmødet og de unges deltagelse giver anledning til at reflektere over, om denne form for direkte demokrati, hvor beboerne har mulighed for at få indflydelse og komme til orde i et fællesskab, rent faktisk er den bedste form for denne målgruppe. Som udgangspunkt er husmøderne både en skal-opgave pålagt af Socialtilsynet, og samtidig noget, som både lederen, mellemledere og medarbejdere betragter som en vigtig del af arbejdet med at inddrage de unge. Om husmøderne udtaler en mellemleder:

"Det skal vi have, det siger socialtilsynet. Men det, grunden til, at vi skal det, det er fordi, de giver rigtig god mening. Det er vigtigt, at vi lytter, ikke også? Og det er jo sådan en måde, hvor vi kan medinddrage dem i forhold til, hvordan er vores daglige liv sammen her i huset. Hvad synes vi, det er rart at spise til aftensmad? Hvordan fungerer det med det der toiletrengøring? Fungerer det lige nu, eller skal vi gøre det på en anden måde? [...]" (MI.2)

I citatet fremgår det, at husmøderne blandt andet er et forum for lydhørhed over for beboernes input. Til trods for at der enighed om, at møderne er et konstruktivt forum, som i princippet giver mening, gav

Underligt nok, så kan man sige, at et husmøde på en måde kan blive til en form for skal-opgave, i stedet for det, det egentlig var tiltænkt

fokusgruppeinterviewene også anledning til at reflektere over, hvorvidt husmøderne reelt fungerer efter hensigten. Hertil svarer en medarbejder:

"Nej, egentlig ikke. Det er jo meget svingende deltagelse i det hele taget. Underligt nok, så kan man sige, at et husmøde på en måde kan blive til en form for skal-opgave, i stedet for det, det egentlig var tiltænkt. At det jo er et forum for beboere, der hvor du kan komme med dine forslag, der hvor du kan komme med dine kvaler, der hvor du kan blive hørt. Men det meste af tiden har jeg sjældent oplevet husmøderne, som værende specielt konstruktive for de fleste. Nogle stykker, de får noget ud af det. Nogle gange, så har man også et godt husmøde, fordi at der er mange, der får deltaget. En del borgere ser det som en udfordring at skulle deltage i sådan noget i forvejen, fordi at de har deres personlige udfordringer, der gør at et åbent forum egentlig ikke er særlig rart. Nogle andre borgere kan måske have svært ved at holde sammen på sig selv, når først de får sig selv talt i gang, hvilket kan frastøde de borgere, jeg talte om lige før. Så det her med at skabe et stort åbent forum, oplever jeg generelt som værende en udfordring med det klientel her. De fleste af dem vil også foretrække alt det, som de andre har sagt så fint. Altså det her en-til-en-i stedet for, walk and talk, eller hvilket format man nu vælger. Man bruger jo alle mulige forskellige formater hele tiden. Det er jo ikke fordi, at man på den måde hæfter sig til en enkelt. Men det er udfordrende at få etableret husmøderne som værende det, de burde være."

I ovenstående citat udtrykker medarbejderen dilemmaer forbundet med målgruppens karakteristika og rammerne for husmøderne.

Husmøderne evalueres derfor også løbende på personalemøderne i forhold til at tilpasse møderne bedst muligt til målgruppen, så flere vil deltage. En medarbejder fortæller, hvordan de justerer på møderne samt andre fælles aktiviteter for at forsøge at imødekomme beboernes behov. For eksempel har de tidligere flyttet et mandagsmøde til om onsdagen, fordi der var mange, der ikke var kommet tilbage fra weekenden, ligesom de har flyttet på tidspunkterne for møderne, fordi en gruppe beboere savnede noget at stå op til (MA.7). Til trods for at personalet forsøger at tilpasse fællesaktiviteterne til beboernes behov, er dette dilemmafyldt, fordi der konstant er udskiftning i beboersammensætning og dermed skiftende behov blandt beboerne.

Samtidig er det grundlæggende svært at imødekomme beboerne som en homogen gruppe, idet de har forskellige udfordringer, som gør det svært for dem at deltage i forskellige former for fora på bestemte tidspunkter:

"Jeg tror, det er ret svært at få etableret det her med fuld deltagelse med det klientel her. Og det er også noget med at ramme folk på et tidspunkt. Når de kommer og taler, kommer og beder om at tale med en, så er det jo der, hvor de har overskuddet, eller behovet, eller lysten. Og det overskud, behov og lyst, det kan de måske have 20% af dagen, og resten af dagen, så har de faktisk måske ikke kapacitet til at gøre den her ting. Og her, der siger vi, jamen det er klokken halv syv." (MA 5).

Citatet illustrerer, at målgruppens udsathed gør det svært at opsætte og designe rammer, der kan indfange og rumme beboerne på samme tid – i samme rum og på samme tidspunkt, med en fælles dagsorden

og forventninger. Målgruppen har ofte udfordringer, der ikke passer til de rammer, der bliver sat op. De kan ofte også have svært ved at indgå i større sociale sammenhæng. En medarbejder fortæller, hvorledes nogle af de unge til fx frokost hugger maden i sig, fordi de faktisk ikke kan overskue, at der sidder tolv mennesker og spiser. Så skal de bare hurtigst muligt væk. (MA5).

Udover udfordringer ved at deltage i fælles fora fortæller personalet fra Birkehjemmet også om udfordringerne ved fx at stifte et beboerråd eller have beboerrepræsentanter, i og med klientellet er flygtigt og at deres ophold har forskellig varighed. For manges vedkommende er opholdet af kort varighed og dette lagt sammen gruppens udsathed og komplekse og heterogene problematikker, gør det svært at tale om repræsentantskaber. Måske derfor giver det mening, at det er personalet, der "repræsenterer" de unges holdninger. Dette gør de bl.a. ud fra deres en-til-en samtaler med beboerne, og her bliver det relationelle arbejde og personalets tilgængelighed væsentligt for at sikre at de unges budskaber bringes videre.

Ovenstående viser, at det er udfordrende at opbygge et fællesskab mellem beboerne, bl.a. pga. det manglende tilhørsforhold og flygtigheden. En medarbejder fortæller om det at skabe fællesskab under disse vilkår:

"Jamen altså, det kan jo godt handle om at etablere en kultur og et fællesskab, og det vil jo i en vis grad måske kunne hjælpe på det. Vores problem i forhold til det, det er, at vores fællesskab ændrer sig hele tiden, fordi at vi har en vis mængde borgere, der er ud og ind, så du kan først føle, at du har etableret en form for kultur og en form for fællesskab, så kommer der en disruption i det helt naturligt, fordi det er ligesom de normer, vi arbejder under. Og så skal man til at genetablere den kultur igen, og det fællesskab igen. Og det kan jo godt være udfordrende. Men det er så afhængigt af stemningen, og den kan dælme skifte tit, når du har den udskiftning i klientellet, som du har. Kombineret med alle de udfordringer, vi talte om før" (MA 5).

Klientellet og "svingdøren" udgør barrierer for at skabe fællesskaber omkring demokratiske processer. Det rejser spørgsmålet, om demokratiske processer nødvendigvis skal foregå gennem formelle strukturer som fælles fora, beboerråd og repræsentantskaber – eller om der også findes andre, måske mere uformelle og relationelle veje til deltagelse. Måske deltagelse og inddragelse ikke behøver at sættes lig med fællesskab, fælles møder og kollektive processer, planlagt på baggrund af samfundets normativitet, når vi har at gøre med afvigende unge, som i forvejen har svært ved at deltage i samfundets arenaer og sociale kontekster?

Andre former for demokratisk deltagelse?

Ud fra analysen af medarbejdernes perspektiv kan vi vurdere, at det sociale arbejdes praksis med at inddrage beboere i udsatte positioner i demokratiske processer i en institutionel kontekst, kræver andet og mere end at opstille normative fællesaktiviteter med mulighed for borgerinput, idet beboernes udsathed konfliktter med ideen om fastlagte fællesmøder. Således fremgår det også af medarbejdernes refleksioner, at husmøder og direkte demokrati ikke er den eneste og nødvendigvis bedste form for demokrati for denne målgruppe, men at de unges *levede deltagelse* i Birkehjemmets hverdagsaktiviteter, og deres muligheder for indflydelse, også skabes via relationer til personalet og tilgængelighed. Herved har personalet mulighed for at repræsentere de unges budskaber, når de ikke har overskud til at deltage i de fælles demokratiske processer. Dette aktualiserer spørgsmålet om, hvordan vi forstår demokratiske processer. Ud fra ovenstående perspektiv handler de demokratiske processer på Birkehjemmet i bund og grund om at lytte til beboerne, give dem mulighed for at have en stemme, komme med input og have indflydelse på deres hverdag. Måske dette også kan praktiseres – og evalueres på anden vis, end i fælles fora?

I følgende analysedel rettes fokus mod de unges perspektiver på deltagelse og deres oplevelse af lydhørhed, og på hvilke forhold, der ud fra de unges erfaringer har betydning herfor.

Ungeperspektivet:

Hvornår oplever de unge deltagelse og lydhørhed?

Indenfor såvel forskningen i socialt arbejde som i socialt arbejdes praksis, er der fortsat øget fokus på vigtigheden af at inddrage brugerperspektiver og have blik for brugernes egne stemmer og perspektiver (Steno 2023). Et væsentligt argument er, at man i det sociale arbejde må udvikle tilgange, der tager afsæt i borgernes perspektiv og bestræbe sig på at arbejde *ud fra* og ikke *rundt om* borgerne (Ander- sen 2015). Ungeperspektivet bidrager i denne artikel med et analytisk blik på de unges deltagelsesformer i en institutionel kontekst, i forhold til hvordan de unge føler sig hørt og lyttet til og at deres stemme er inkluderet. Dette inddrages som et element af betydning for de unges oplevelser af deltagelse i demokratiske processer. Analysen tager udgangspunkt i et mikroperspektiv på de unge beboeres deltagelse, som handler om deres muligheder for at være aktivt deltagende i forskellige sammenhænge i Birkehjemmet, interagere med andre mennesker og indgå i hverdagens aktiviteter (Rasmussen 2023). Det handler med andre ord om, hvorvidt beboerne oplever at have reel mulighed for indflydelse på eget hverdagsliv, uanset om deres ønsker og perspektiver formidles i et kollektivt forum eller via en individuel relation til en medarbejder.

Udsathed og deltagelse på individniveau

De unge beboere peger selv på, at de kan have svært ved at finde overskuddet til at deltage i de planlagte fællesaktiviteter i Birkehjemmet, og at det ofte afhænger af, hvordan de har det på dagen. Adspurgte om en beboer deltager i de demokratiske rum såsom husmøder, svarer han: "Ja, det gør jeg. Normalt, hvis jeg har overskud til det psykisk. Jeg går igennem en lang kamp med min datter. Og det tager meget på mine kræfter" (Jesper). De unges presserende problemstillinger medfører at deltagelse i fælles aktiviteter bliver sekundært, og således en barriere for de unges deltagelse i Birkehjemmets institutionelle demokratiske rum:

"[...] altså nu er jeg næsten lige kommet, så ikke sådan endnu. Og så har jeg lige været syg, så det har været svært lige at komme ind i det, men jeg tænker, at jeg snart går i gang med at træne og gøre lidt for mig selv igen, dyrke noget motion... det håber jeg... så ja, begynde sådan at finde mig selv indenfor det igen. Så starte i det små og så håbe på at jeg kan holde mig clean" (Johan).

At de unges mentale situation og sociale problematikker i form af misbrugsproblemer, hjemløshed m.m. dominerer deres muligheder for deltagelse i fælles fora, skal ikke nødvendigvis ses som et fravalg af at ville deltage, men som vilkår, der påvirker deres deltagelsesmuligheder. Til trods for den manglende deltagelse i fællesaktiviteter fremgår det af stor betydning for de unge faktisk at have mulighed for at have indflydelse på deres dagligdag i huset. Det er vigtigt for dem at blive lyttet til, og at deres perspektiver fører til handling, men hvorvidt de er i stand til at bidrage med deres perspektiver, ses i høj grad at afhænge af de rammer, der stilles til rådighed:

Kasper: "Og hvis man vil sige noget, men ikke vil lægge ansigt til det under mødet, kan man bare sige det til personalet. Man kan altid gå ned og banke på, og sige hvad man har i tankerne".

Interviewer: "Så du oplever at der er en åben mulighed for at kunne sige, hvad man gerne vil?"

Kasper: "For mig, føler jeg, at jeg altid har mulighed for at sige, hvad jeg tænker, uden at der skal komme konsekvenser, socialt eller fra kommunens side. Det bliver konkret og ærligt".

Flere unge giver eksempler på situationer, hvor personalet i Birkehjemmet har været i stand til at hjælpe dem med at løse konkrete udfordringer, store som små, med udgangspunkt i hvad den unges her-og-nu behov var, fx at køre dem til misbrugsbehandling, lægen eller ned og handle. Det at kunne levere en fleksibel og håndholdt indsats skaber en situation, hvor den unge føler sig mødt i sin individuelle situation og behov. Jesper udtaler sig her om indsatsen i Birkehjemmet:

"Men her har de fra dag ét taget godt imod mig og hjulpet mig. Og de er efter en... Eller ikke efter en, men de hjælper med at få gennemført dagen. De lærer os at stå på egne ben, med at lave mad, vaske op, vaske tøj, gøre rent på sit værelse. Sådan nogle ting... Det gør de andre steder heller ikke". (Jesper)

Omend de unges egne problematikker og udsathed er en barriere for at deltage i de kollektive fælles aktiviteter, vægter de unge personalets aktive lydhørhed og inddragelse på individniveau. Medarbejdernes aktive inddragelse af de unges deltagelse i Birkehjemmet anser de unge som betydningsfuld i forhold til at udvikle deres kompetencer til at deltage i kollektive demokratiske fora (Tortzen, 2019: 117-118).

Praktisk og social deltagelse

Praktisk og social deltagelse er to former for deltagelse, som viser sig at have særlig betydning for beboerne i Birkehjemmet. På den ene side peger de på, at deltagelse i sociale fællesskaber med ligesindede har værdi for dem, på den anden side er det meningsfuldt for dem at deltage i praktiske gøremål, hvor deltagelsen har et konkret formål, de føler sig værdsat og de optræner specifikke færdigheder. De unge vægter processer, hvor reel deltagelse ikke kun handler om at have indflydelse på formelle beslutninger, men også om hverdagslige små valg, justeringer og sociale samspil. Et eksempel på praktisk deltagelse er madlavning, som Jesper her fortæller om:

"[...] det [madlavningen] er meget rart at have med, for det er det, du bruger, når du kommer til at stå på egne ben. Der er jo ikke ret mange af de unge her, der deltager i det. For jeg tror ikke, de tænker på samme måde. Nu har jeg været i egen lejlighed før, hvor det hele bare er gået i ged for mig, fordi jeg ikke kan lave mad simpelthen. Og ikke kunne gøre de ting, som jeg skal gøre. Tjekke e-boks, betale regningerne og styr på alle de ting. Det hjælper de med her".

Jesper fortæller videre, at han vægter oparbejdelsen af færdigheder i madlavningen samt den sociale relation, der opstår, når man laver noget praktisk sammen:

Interviewer: "Kan I have indflydelse på noget? Fx hvad I laver af mad og aktivitet?"

Jesper: "Vi får jo selv lov til at vælge, hvad vi laver. Mad for eksempel. Og jeg kan godt lide at lave, at mad er svær at lave. For det giver mig en udfordring også. Fx bosnisk eller iransk eller arabiske retter. Eller langtids- og simreretter. Hvor andre måske bare vil vælge spaghetti kødsovs. Så er det nemt. Og hurtigt færdigt. Jeg kan godt lide at tage lang tid og at det er svært. Og det gør jeg også for at træne mig selv i at fuldføre et langtidsprojekt. Så hvis du laver noget svært mad, så tager det tid jo. Små grøntsager og ris. Det har jeg aldrig

Her er man et menneske. Her ser de det hele. Er der for dig, lytter til dig, støtter dig i dine behov. Det kunne jeg godt have brugt andre gjorde

gidet før. Fordi det har jeg ikke haft ro til. Det har jeg nu. Og så har vi en skidesød kok. Så det gør også tingene 10 gange sjovere, bedre og nemmere"

Udover den praktiske deltagelse fremhæver flere af de unge positive erfaringer med social deltagelse ved at indgå i fællesskaber og sociale relationer med ligesindede. De beskriver, hvordan uformelle fællesskabende aktiviteter og det sociale fællesskab har haft stor værdi for dem, både tidligere i livet og i deres nuværende situation. Kasper fortæller her om betydningen af det sociale aspekt ved sit ophold i Birkehjemmet:

"Ja, altså helt klart det mest positive for mig er jo det sociale aspekt, der er her. Fordi jeg er blevet rigtig gode venner med mange af dem også. Både personale og beboere. Altså, det har været en fantastisk god indflydelse for mig at komme her, hvor der er så mange beboere med samme, cirka som mig, så vi mødes i øjenhøjde. [...] Så det er næsten terapeutisk for os, fordi vi kan spejle os i hinanden. Så føler jeg mig ikke alene i det i situationen..."

Jesper beskriver ligeledes den positive indvirkning det sociale fællesskab i Ungdomshjemmet har for ham:

[...] De er jo flinke og rare mennesker. Det gør også, at jeg lærer at være menneske på en anden måde. Jeg har før kun kendt kriminelle mennesker. Så det er ret fedt, at man ikke er ligesom dem. Hvor jeg kan få lov at være mig selv. Altså, hvordan jeg egentlig rigtig er. Jeg har jo ikke planlagt det, at nu skal du være kriminel og bandit og slagsbror. Det er noget, jeg er blevet tvunget ud til".

Både Kaspers og Jespers fortælling understreger den betydningsfulde rolle, som positive sociale fællesskaber kan have for udsatte unge voksne. Deres oplevelser kan forstås i lyset af begrebet *horizontal empowerment* (Andersen & Bilfeldt 2014), som handler om at udvikle handlekraftige netværk og tillidsfulde relationer mellem aktører på samme niveau. Når de unge indgår i fællesskaber med ligesindede, skabes der en form for gensidig styrkelse, hvor de ikke blot modtager støtte, men også bidrager til andres udvikling, hvilket kan øge deres handlekraft; det kan være med til at ændre deres perspektiv og åbne nye muligheder for dem. Flere unge beskriver lignende erfaringer med at deltage i fællesskaber med ligesindede, og fremhæver at det, udover at være med til at udvikle deres selvbillede og give dem et tilhørsforhold, kan støtte dem i at holde sig ude af kriminalitet og stofmisbrug, fordi det giver dem et meningsfuldt alternativ og noget at give sig til. Disse erfaringer peger på den positive effekt det kan have, når personalet opstiller rammer for de unges deltagelse i sociale fællesskaber.

Relationer som forudsætning for deltagelse

I Birkehjemmet bærer det sociale arbejde præg af en relationspædagogisk og anerkendende tilgang, hvilket ses at have stor betydning for beboerne. Nedenstående citat er eksempel på en udtalelse om tilgangen i Birkehjemmet:

"[...] Så er jeg bare en vare. Og det er man ikke her. Her er man et menneske. Her ser de det hele. Er der for dig, lytter til dig, støtter dig i dine behov. Det kunne jeg godt have brugt andre gjorde." (Signe)

De unges oplevelser af at føle sig lyttet til og inddraget udtrykkes desuden som noget, de ikke tidligere har været vant til i deres møde

med sociale indsatser. Flere unge beskriver, at de endelig bliver lyttet til, hvilket peger på, at de får en form for relationel anerkendelse, som de ikke tidligere har oplevet i systemet. Denne anerkendelse kan ses som en forudsætning for deres mulighed for at engagere sig, og de unges deltagelse er således stærkt forbundet til den måde personalet møder dem på. Det at blive lyttet til, ses som en grundlæggende forudsætning for at etablere en tillidsfuld relation, hvor de unge føler sig set og mødt i deres individuelle behov. Tillid og relationel tryghed bliver dermed en essentiel faktor for de unges muligheder for at engagere sig aktivt og dermed lærer at indgå i demokratiske rum. Når personalet møder de unge med lydhørhed og anerkendelse, skaber det en relationel kontekst, hvor de unge tør bidrage og deltage.

Samlet set peger analysen af de unges erfaringer på, at de unges oplevelser af at blive inddraget og hørt, ikke kun er et spørgsmål om formelle inddragelsesprocesser, men også om den relationelle kvalitet af den støtte, de modtager. Når de unge oplever at være en del af et fællesskab, hvor de bliver set og hørt, skabes en grobund for, at de kan tage aktiv del i beslutninger, der vedrører deres hverdagsliv på Birkehjemmet. Dermed bliver deltagelse ikke blot et formelt krav, men en praksis, der understøtter de unges autonomi og sociale inklusion.

Diskussion: Demokratisk kvalitet?

De unges og personalets perspektiver illustrerer, at der kan gøres en del for at styrke den demokratiske kvalitet gennem rammesætningen, design og framing af de demokratiske processer for at sikre inklusion af beboere med komplekse problemstillinger i institutionelle kontekster. Men analysen peger også på, at netop på grund af denne målgruppes udsathed og udfordringer er der ikke kun én form for deltagelse

og inddragelse, der er meningsfuld. Ligesom tidligere forskning peger analysen på, at differentierede former for inddragelse er nødvendige, når man arbejder med grupper i udsatte positioner. De identificerede former for inddragelse – både formelle demokratiske rum som husmøder og uformelle demokratiske processer gennem individuel, social og praktisk deltagelse, kan forstås som en tilpasning til den enkeltes situation. Det handler om at tage hensyn til, hvad den enkelte vægter i inddragelsesprocessen; altså en afvejning af hvilken inddragelsesform, der passer til den enkelte. Samtidig stiller det krav til de fagprofessionelles fokus og tilgang, for at sikre, at alle får mulighed for reel deltagelse (Müller, 2020). Den demokratiske kvalitet er således afhængig af adgangen til indflydelse, og ikke kun til adgangen til et kollektiv rum med mulighed for direkte demokrati. Lige adgang til indflydelse kan skabes ved at behandle beboerne forskelligt, med fokus på den enkelte beboers muligheder for deltagelse i form af deres ressourcer og overskud. Det betyder, at personalets evne til at facilitere processer og deres relationelle kompetencer, herunder at have blik for de unges behov og perspektiver, samt deres ressourcer til at handle på disse, spiller en afgørende rolle for, i hvilken grad de unge kan deltage. Desuden kan flere beboere have brug for at "lære" at deltage i demokratiske processer, de har brug for at blive "empowered", hvis de skal deltage, ligesom det kræver, at frontmedarbejderne via relationen til borgerne må understøtte deltagelsen aktivt. Understøttelsen af deltagelse og deltagelsesmuligheder taler ind i en udviklingsorienteret praksis, hvor der er fokus på både personalets og beboernes forudsætninger – dels for at kunne rammesætte og støtte op om demokratiske processer, dels for selv at kunne deltage aktivt i dem. Dette praktiseres ved et fokus på faglig udvikling af personalet samt "demokrati-kurser" for beboerne for at øge den demokratiske kvalitet.

Litteratur

- Andersen, J., & Bilfeldt, A. (2014). *Rettigheder, empowerment og læring* (Bind 5). Aalborg Universitetsforlag.
- Andersen, M. L. (2015). Borgerperspektiver som drivkraft i sociale analyser. I M. Harder & M. Appel Nissen (Red.), *Socialt arbejde i en foranderlig verden* (1. udg., s. 105-117). Akademisk Forlag.
- Aage, H. (1994). Demokratiet i økonomisk belysning. *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 132.
- Beresford, P. (2013). *Beyond the usual suspects: Towards inclusive involvement – research report*. Shaping Our Lives.
- Brodtkin, E. (2013). Street-level organizations and the welfare state. I E. Brodtkin & G. Marston (Red.), *Work and the welfare state: Street-level organizations and workfare politics* (s. 1-16). Georgetown University Press.
- Bruselius-Jensen, M., & Nielsen, A. M. W. (2020). *Veje til deltagelse: Nye forståelser og tilgange til facilitering af børn og unges deltagelse* (Ungdomsliv Nr. 10). Aalborg Universitetsforlag.
- Fallov, M. A. (2013). Boligsocialt arbejde. I J. Guldager & M. Skytte (Red.), *Socialt arbejde – teorier og perspektiver* (s. 484-509). Akademisk Forlag.
- Hansen, K. M. (2010). *Borgerinddragelse – et studie af borgerinddragelsen i regioner og kommuner*. Syddansk Universitetsforlag.
- Jensen, M. C. F., Rasmussen, P. S., Røgeskov, M., Berger, N. P., Fischer, R. H., & Olsen, L. (2024). *Socialpædagogisk arbejde: Dilemmaer og muligheder – Inspiration til at undersøge og udvikle borgerens rum for selv- og medbestemmelse i praksis*. VIVE.
<https://www.vive.dk/media/pure/4z6b8lr/25010965>
- Jungk, R., & Müllert, N. R. (1989). *Håndbog i fremtidsværksteder* (2. udg.). Politisk Revy.
- Lipsky, M. (2010). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services*. Russell Sage Foundation.
- Michels, A., & de Graaf, L. (2010). Examining citizen participation: Local participatory policy making and democracy. *Local Government Studies*, 36(4), s. 447-491.
<https://doi.org/10.1080/03003930.2010.494101>
- Müller, M. (2020). Udsat for inddragelse: Aktiv medborger eller praktisk gris? *Dansk Sociologi*, 30(3), s. 35-57.
- Müller, M., Rømer, M., & Uggerhøj, L. (2024). *Increasing the responsiveness of social services to citizen voice across Europe: Citizen experiences of co-creation processes*.
<https://doi.org/10.54337/aau741606862>
- Rasmussen, G. L. (2023). Medborgerskab og myndighed i social- og pædagogisk arbejde med mennesker med udviklingshæmning. I T. V. Andersen (Red.), *Social- og specialpædagogik i pædagoguddannelsen* (s. 325-341). Hans Reitzels Forlag.
- Steno, A. M. (2021). Omsorg, magt og selvbestemmelse. I G. L. Rasmussen & H. Meyer-Johansen (Red.), *Social- og specialpædagogiske stemmer: Når pædagoger sætter ord på deres faglighed* (s. 179-198). Akademisk Forlag.
- Steno, A. M. (2023). Udenfor? Fællesskaber og deltagelsesmuligheder på socialpsykiatriske bosteder. I L. L. Mørck m.fl. (Red.), *Fællesskabende praksisser* (s. 85-100). Frydenlund Academic.
- Steno, A. M., & Hauge, S. (2024). *Stemmer fra socialpsykiatrien: Ressourcer. Rettigheder. Recovery*. Samfundslitteratur.
<https://samfundslitteratur.dk/bog/stemmer-fra-socialpsykiatrien>
- Tortzen, A. (2019). *Samskabelse af velfærd*. Hans Reitzels Forlag.
- Verschuere, B., Vanleene, D., Steen, T., & Brandsen, T. (2018). Democratic co-production. I T. Brandsen, T. Steen, & B. Verschuere (Red.), *Co-production and co-creation: Engaging citizens in public services* (s. 243-251). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315204956>